

ДЕМОГРАФІЯ, ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

УДК 331.101.6

Чернушкіна О.О.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри управління
персоналом і економіки праці
Хмельницький національний університет

ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ В УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Chernushkina O.O.,
Cand. Sci. (Econ.), Assoc. Prof., assistant professor of
Department of Personnel Management and Labour Economics
Khmelnytsky National University

LABOUR PRODUCTIVITY IN UKRAINE: COMPARATIVE ASPECT

Постановка проблеми. Ключовим фактором конкурентоспроможності економіки та основою для економічного зростання є продуктивність праці. Вплив фактору продуктивності однаково значимий як на макроекономічному рівні, так і на рівні конкурентоспроможності окремих регіонів і підприємств. Продуктивність праці з макроекономічної точки зору є одним з основних факторів підвищення добробуту країни. На рівні окремого підприємства (організації) підвищення продуктивності праці дозволяє забезпечити конкурентоспроможність використання ресурсів праці, діяльності в цілому. Ґрунтовному дослідженню мають підлягати не тільки рівень продуктивності праці, але й основні макроекономічні пропорції, міжнародні порівняння України та країн світу за показником продуктивності праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розробки щодо встановлення змісту показника продуктивності праці, обґрунтування методики вимірювання її рівня й динаміки, застосування різноманітних методів для характеристики ступеня впливу факторів на продуктивність праці широко висвітлені у науковій літературі. Серед значних наукових здобутків виділяють праці С. Айвазяна, В. Беседіна, Д. Богині, О. Грішнєвої, В. Данюка, Г. Завіновської, Т. Кір'ян, П. Кругмана, Л. Лісогор, К. Маркса, М. Мескона, А. Пасеки, Й. М. Петровича, П. Самуельсона, М. Семикіної, М. Соколик, С. Струмліна, Ф. Тейлора, А. Файоля, Т. Хачатурова та ін. Водночас, малодослідженими залишаються питання міжнародних порівнянь України та країн світу за показником продуктивності праці, співвідношення рівня продуктивності праці та заробітної плати, а також факторів, які впливають на цю пропорцію.

Постановка завдання. Метою статті є встановлення місця продуктивності праці у теорії продуктивності, аналіз міжнародних порівнянь України та країн світу за показником продуктивності праці, дослідження взаємозв'язку оплати та продуктивності праці, обґрунтування засад її подальшого зростання.

Виклад основного матеріалу дослідження. За загальним підходом, під продуктивністю розуміється співвідношення обсягів випуску та обсягів ресурсів, витрачених на випуск, виражені в ідентичних одиницях виміру. Випуском вважається сумарна вартість товарів і послуг, що є результатом виробничої діяльності господарюючих одиниць або

національної економіки в цілому. Під витратами ресурсів розуміються всі фактори виробництва, включаючи працю, капітал, землю та інші фактори, задіяні в процесі виробництва.

Продуктивність може оцінюватись на рівні окремих підприємств, регіонів і галузей або всієї економіки в цілому. Розраховуватись на одиницю окремого фактора виробництва, або, у вигляді сукупної продуктивності, агрегувати різні види виробничих факторів.

Праця частіше ніж будь-який інший фактор використовується для вимірювання продуктивності. Основна причина прерогативи продуктивності праці над іншими показниками вимірювання продуктивності полягає в тому, що витрати праці значно легше виміряти, ніж будь-які інші витрати. Тому у практиці господарювання саме продуктивність праці вважається головним показником ефективності виробництва. Спрощений підхід вимірювання продуктивності праці, за яким у Радянському Союзі розрахунки продуктивності проводилися лише стосовно робітників у основному виробництві, а весь персонал допоміжного виробництва та всієї виробничої інфраструктури виключався з розрахунку продуктивності праці на локальному рівні [1, с. 17], фальсифікував порівнянність темпів розвитку СРСР та інших країн світу, приховував дійсні тенденції в економіці країни. Цінність показника продуктивності праці проблематична для використання у капіталомістких, енергомістких галузях.

Дослідженням взаємозв'язку показника продуктивності праці та розширення виробництва, ефективності, повної зайнятості та економічного зростання велике значення надавали класики політичної економії. У сучасній літературі поняття «продуктивність праці» трактується по-різному, і єдиної думки у визначенні його сутності не досягнуто. Так, окремі автори вважають продуктивність праці узагальнюючим показником використання робочої сили, що характеризує співвідношення результатів праці та її витрат [2]. Інші визнають, що продуктивність праці характеризує результативність праці, її ефективність, є здатністю конкретної праці виробляти за одиницю часу певну кількість продукції [4]. З приводу того, що праця є одним з факторів, які використовуються для вимірювання продуктивності виробництва, вважаємо продуктивність праці частковим факторним показником продуктивності, що характеризується співвідношенням результатів праці та її витрат.

В останні роки в Україні посилилась увага до показника продуктивності праці з боку державних органів влади. Зокрема, Міністерством економіки України 26 грудня 2008 року було затверджено Тимчасові методичні рекомендації розрахунку продуктивності праці в економіці та за видами економічної діяльності [9]. Відповідно до затверджених рекомендацій, продуктивність праці розраховується на національному рівні, за видами економічної діяльності та для міжнародних порівнянь.

Продуктивність праці дозволяє виміряти насамперед ефективність використання живої праці. Проте, на макроекономічному рівні розрахунок даного показника на основі валового внутрішнього продукту виявляє вплив й інших факторів – зовнішніх і внутрішніх. Незважаючи на вплив даних факторів, аналіз динаміки продуктивності праці у взаємозв'язку з ВВП і чисельністю зайнятого населення дозволяє виявити екстенсивне або інтенсивне економічне зростання країни на певному етапі.

Рівень та динаміка продуктивності праці, перш за все, обумовлюється економічною ситуацією в країні, впливом на неї зовнішніх факторів. Так, сучасна економічна ситуація у світі характеризується високою регіональною варіативністю темпів економічного зростання.

Після періоду потужного зростання на початку XXI століття світова економіка в 2009 р. пережила скорочення в результаті глобальної фінансово-економічної кризи (рис. 1 [3]). У різних регіонах планети її вплив коливався в широких межах. У групі розвинених країн 2009 р. став вважатися роком «Великої рецесії», найбільш серйозного економічного спаду з часів Великої депресії 1930-х рр. Хоча в 2010 р. відновлення економіки було більш сильним, ніж очікувалося, криза державного боргу та різні заходи жорсткої економії згодом призвели до значного уповільнення економічного зростання, особливо в Європі. Групі країн з перехідною економікою вдалося уникнути повального спаду та зберегти більш високі темпи зростання, ніж у розвинених країн.

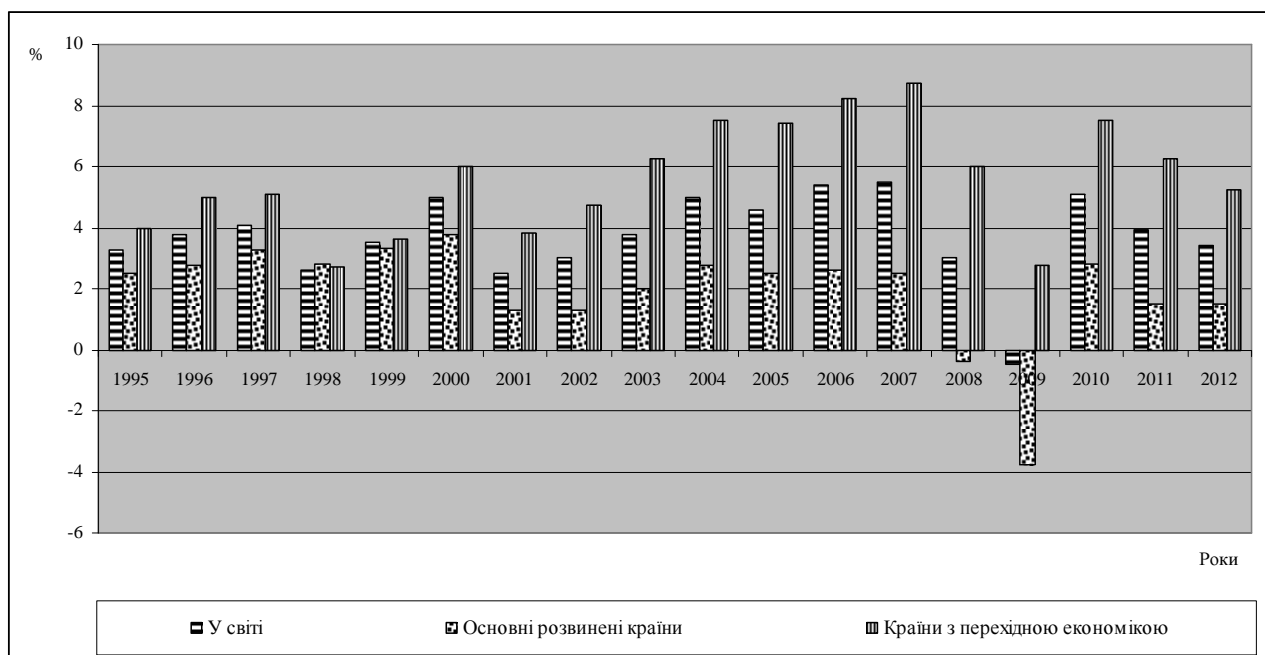

Рис. 1. Середньорічні темпи зростання ВВП в постійних цінах, %

Джерело: складено автором на основі [3]

Використовуючи запропоновану в Тимчасових методичних рекомендаціях розрахунку продуктивності праці в економіці та за видами економічної діяльності методику обчислення продуктивності праці на національному рівні, динаміку продуктивності праці в Україні за 2000-2012 рр. представлено у табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка продуктивності праці в Україні за 2000-2012 рр.

Показники	Рік												
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ВВП у фактичних цінах, млн. грн.	170070	204190	225810	267344	345113	441452	544153	720731	948056	913345	1082569	1302079	1408889
Чисельність зайнятого населення, тис. осіб	20175,0	19971,5	20091,2	20163,3	20295,7	20680,0	20730,4	20904,7	20972,3	20191,5	20266,0	20324,2	20354,3
Продуктивність праці, тис. грн. / особу	8,43	10,22	11,24	13,26	17,00	21,35	26,25	34,48	45,21	45,23	53,42	64,07	69,22

Джерело: складено автором на основі [6]

Аналізуючи наведені у табл. 1 розрахунки, можна констатувати, що за період 2000-2012 рр. показник продуктивності праці в Україні має стійку тенденцію до зростання. Середній річний приріст показника складає 5,07 тис. грн. на одного зайнятого.

За статистикою Міжнародної Організації Праці, продуктивність праці у світі в цілому та за певними регіонами характеризувалась такими тенденціями: розвинені економіки та країни ЄС перевищували світовий показник продуктивності праці в 3,4 рази; Центральна та Східна Європа, а також країни СНД – в 1,1 рази; країни Близького Сходу – 1,6 рази [10].

За іншим джерелом порівняння Україна в 2008 р. за показником продуктивності праці, розрахованим як відношення ВВП в цінах за ПКС до однієї зайнятої особи, відставала від розвинених країн у 2,2-5,9 разів; від країн з перехідною економікою у 1,7-2,5 разів (табл. 2).

Таблиця 2

**Продуктивність праці в Україні та інших країнах
(US\$, в постійних цінах 1990 р.)**

Країни	Рік				
	1990	1995	2000	2007	2008
Україна	12,104	6,157	6,661	10,883	11,134
Австрія	36,542	38,457	44,305	48,118	48,121
Фінляндія	33,899	39,411	44,587	50,838	50,560
Франція	44,897	47,902	51,311	54,931	55,052
Норвегія	38,044	44,368	48,579	52,27	51,736
Польща	11,519	14,540	19,324	24,373	24,553
Швеція	33,126	37,929	42,911	49,548	48,987
Китай	2,562	3,941	4,660	9,574	10,378
Російська Федерація	15,281	10,761	11,991	17,85	18,702
Білорусь	14,248	10,842	14,63	25,168	27,547
Великобританія	35,069	39,996	44,657	50,989	51,697
США	47,907	51,455	57,909	63,783	65,480
Японія	37,144	38,765	40,771	45,687	45,587

Джерело: складено автором на основі [7]

Продуктивність праці, як найважливіший показник конкурентоспроможності економіки, безпосередньо пов'язана із заробітною платою, яка дозволяє оцінювати соціальні стандарти всіх верств населення. На думку західних економістів, конкурентні переваги – це не тільки продуктивність праці, але і співвідношення в рівні оплати праці всередині країни і за кордоном [5].

Для міжнародних порівнянь продуктивності та оплати праці Тимчасовими методичними рекомендаціями розрахунку продуктивності праці в економіці та за видами економічної діяльності встановлено необхідність використання зазначених показників у цінах за паритетом купівельної спроможності (ПКС), що нівелюють вплив внутрішніх цін. У табл. 3 представлено результати розрахунків щодо різниці між темпами продуктивності та оплати праці в Україні та інших країнах у 2000–2007 рр. [8].

Таблиця 3

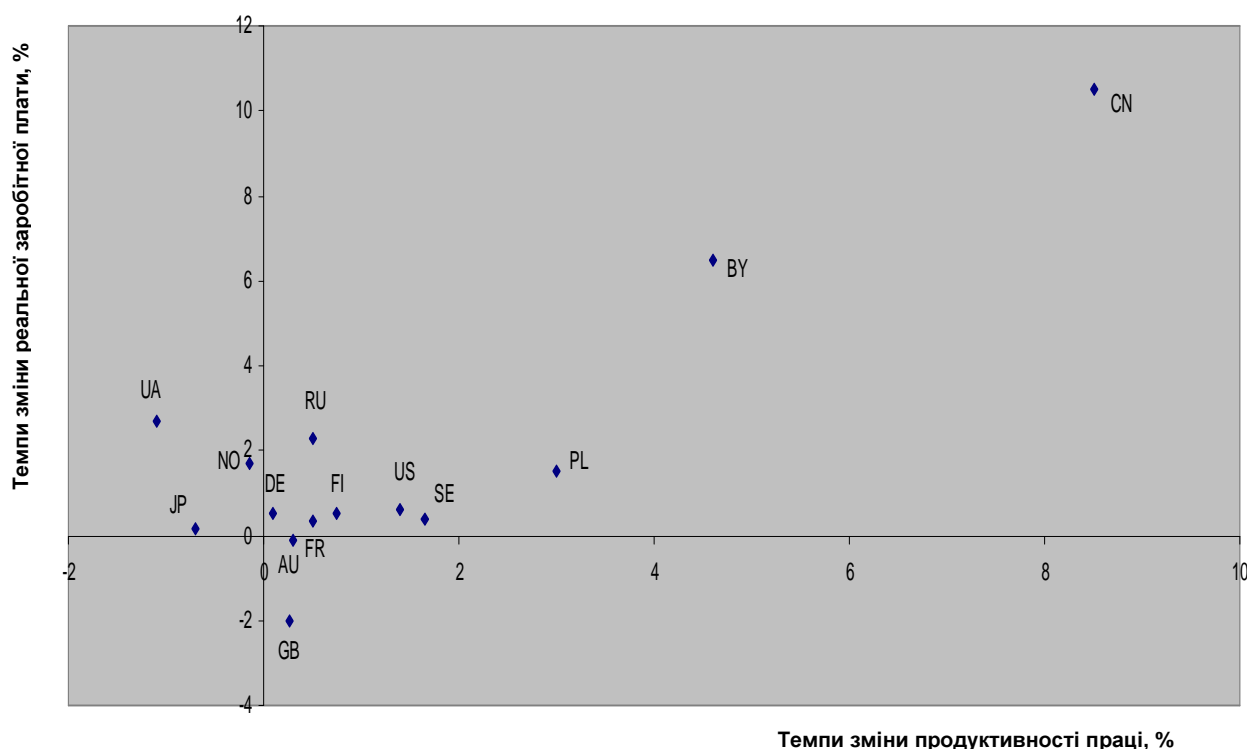
Різниця між темпами продуктивності та оплати праці в цінах за ПКС в Україні та інших країнах у 2000–2007 рр., %

Країна	Рік								Середній темп у 2001–2007 рр.
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	
Україна	4,9	-0,1	-8,4	-0,1	0,2	-7,8	-0,7	1,2	-2,24
Російська Федерація	-0,3	-7,5	-9,0	-0,7	2,4	5,2	-2,0	-5,2	-2,41
Польща	3,3	-2,1	4,9	2,6	5,6	1,0	0,9	1,0	1,99
Угорщина	-3,7	-0,3	-1,6	-0,9	-0,1	-1,5	1,3	-0,2	-0,49
Чеська Республіка	-1,4	9,0	-0,7	-10,2	9,2	-0,9	-0,2	0,5	0,95
Словаччина	0,8	2,3	-3,9	6,1	5,6	-1,2	1,3	1,1	1,60
Румунія	-19,4	1,2	2,8	6,1	1,3	-6,2	2,4	0,0	1,07
США	-1,9	0,3	0,9	0,8	1,4	0,7	0,4	-0,3	0,58
Німеччина	-1,4	0,6	0,8	0,7	1,8	2,1	1,9	1,4	1,31
Франція	-0,1	-0,6	-0,7	0,1	0,6	0,3	0,6	0,3	0,08
Великобританія	-2,2	0,5	1,1	0,9	0,3	-0,9	0,7	1,8	0,63
Японія	0,6	-0,3	1,2	1,3	2,6	-0,1	-0,9	2,4	0,88

Джерело: складено автором на основі [8]

Згідно з даними табл. 2, темпи зростання оплати праці в окремі роки у деяких країнах залишалися вищими за темпи продуктивності праці. Так, в Україні лише в 2000, 2004 та 2007 рр. темпи зростання продуктивності праці перевищували темпи оплати праці. Причому, середній темп зміни зазначених показників за досліджуваний період виразив зворотну тенденцію на рівні 2,24 %. Ще гіршою є тенденція співвідношення показників продуктивності та оплати праці тільки в Росії. Найкращі макроекономічні пропорції між темпами зростання продуктивності та оплати праці спостерігаються в Польщі, які за період 2001-2007 рр. склали 1,99%.

За період 2008-2011 рр. (рис. 2) в більшості країн світу відзначалася позитивна динаміка продуктивності праці. У багатьох з цих країн спостерігалось також помірне зростання реальної заробітної плати. Проте, лише в окремих країнах темпи зростання продуктивності праці переважали над темпами зростання заробітної плати. До цих країн можна віднести лише Великобританію, США, Швецію, Польщу, Австрію, Фінляндію, Францію.

CN – Китай; PL – Польща; UA – Україна; RU – Російська Федерація; BY – Білорусь; AU – Австрія; FI – Фінляндія; FR – Франція; DE – Німеччина; NO – Норвегія; SE – Швеція; GB – Великобританія; JP – Японія; US – США

Рис. 2. Темпи зміни продуктивності праці та заробітної плати в Україні та інших країнах у 2008–2011 рр.

Джерело: складено автором на основі [3]

Жодна з країн з перехідною економікою не характеризується позитивними макроекономічними пропорціями. Окрім того, Україна за період 2008-2011 рр. засвідчила від'ємні темпи зміни продуктивності праці.

Підвищення продуктивності економічної системи в цілому та продуктивності праці, зокрема, є одним з головних джерел зростання рівня задоволення потреб, підвищення добробуту населення та розвитку суспільства.

В економічній літературі з питань підвищення результативності діяльності підприємства більшість дослідників аналізують можливості підвищення ефективності виробництва за основними напрямками на основі використання чинників, які забезпечують підвищення продуктивності живої праці, матеріало-, фондо- та капіталовіддачі.

Для ефективного досягнення цілей та вирішення завдань щодо підвищення продуктивності праці на рівні окремого підприємства та країни в цілому потрібно застосовувати комплексний підхід, який може бути реалізований на основі принципів програмно-цільового підходу. Серед напрямків таких заходів можна виділити підтримку та стимулювання підприємств у реалізації програм з підвищення продуктивності праці, моніторинг зовнішніх факторів впливу на продуктивність праці господарюючих суб'єктів, системні заходи щодо розвитку пріоритетних галузей економіки.

Розвиток національної економіки має базуватися на переважаючому зростанні продуктивності праці порівняно з оплатою праці зайнятих. Якнайбільша позитивна різниця між темпами продуктивності й оплати праці є умовою формування конкурентоспроможної економіки. На даному етапі ринкових реформ виникає необхідність підвищення державного регулювання процесами, що відбуваються у сфері зайнятості та оплати праці працівників. Державне регулювання у сфері праці має передбачати, перш за все, удосконалення законодавчо-правової бази, нормативів, методики розрахунків та вимірювання продуктивності праці, проведення систематичного обліку та аналізу тенденцій у динаміці продуктивності праці та заробітної плати на основі постійного моніторингу для забезпечення оптимального співвідношення в темпах зростання даних показників.

Висновки з даного дослідження. Продуктивність забезпечує конкурентоспроможність економіки країни, регіону або окремого підприємства, впливає на створюваний продукт і добробут населення. Підвищення продуктивності праці та виробництва в цілому сприяє зростанню доходів працівників, узгодженню поточної виробничої діяльності із стратегічними пріоритетами, реалізації критеріїв продуктивного господарювання, забезпеченню конкурентних позицій підприємства.

Комплексний підхід щодо підвищення продуктивності праці передбачає підтримку та стимулювання підприємств у реалізації програм з підвищення продуктивності праці, моніторинг зовнішніх факторів впливу на продуктивність праці господарюючих суб'єктів, системні заходи щодо розвитку пріоритетних галузей економіки. Підвищення ефективності функціонування сфери зайнятості та оплати праці працівників обумовлює впровадження її державного законодавчо-правового та нормативного регулювання, моніторингу основних макроекономічних показників та пропорцій.

Література

1. Айвазян С. А. Прикладная статистика и основы эконометрики / С. А. Айвазян, В. С. Мхитарян. – М. : ЮНИТИ, 1998. – 1022 с.
2. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносина : підручник / О. А. Грішнова. – 4-те вид., оновлене. – К. : Знання, – 2009. – 390 с.
3. Доклад «Заработная плата в мире в 2012-2013 гг.» : Заработная плата и справедливый рост / ГТПДТ и Бюро МОТ для стран Восточной Европы и Центральной Азии. - Москва : МОТ, 2013. - 112 с.
4. Економіка підприємства : підручник / Петрович Й. М., А. Ф. Кіт, В. В. Кулішов [та ін.] ; за заг. ред. Й. М. Петровича. – Львів : Новий світ-2000, 2004. – 680 с.
5. Кругман П. Р. Международная экономика. Теория и политика : пер. с англ. / П. Р. Кругман, М. Обстфельд ; под ред. В. П. Колесова, М. В. Кулакова. – М. : Экономический факультет МГУ, ЮНИТИ, 1997. – 799 с.
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Офіційний сайт Міжнародної Організації Праці. Ключові показники ринку праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kilm.ilo.org/KILMnetBeta/default2.asp>
8. Соколик М. П. Продуктивність та оплата праці за паритетом купівельної спроможності в Україні та інших країнах: порівняльний аналіз / М. П. Соколик // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 1. – С. 85-103.
9. Тимчасові методичні рекомендації розрахунку продуктивності праці в цілому в економіці та за видами економічної діяльності [Електронний ресурс] : затв. Наказом Міністерства економіки України від 26 груд. 2008 р., № 916. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0916665-08>.

10. Global employment trends : May 2009 update / International Labour Office. – Geneva : ILO, 2009. – p.15.

References

1. Aivazian, S.A. and Mkhitarian, V.S. (1998), *Prikladnaia statistika i osnovy ekonometriki* [Applied Statistics and Fundamentals of econometrics], JuNITI, Moscow, Russia, 1022 p.
2. Hrishnova, O.A. (2009), *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny* [Labor Economics and social and labor relations], textbook, Znannia, Kyiv, Ukraine, 390 p.
3. *Doklad «Zarobotnaia plata v mire v 2012-2013 gg.»: Zarobotnaia plata i spravedlivyi rost* [Report of "Wages in the world in 2012-2013": Wages and equitable growth] / GTPDT i Bjuro MOT dlja stran Vostochnoi Evropy i Centralnoi Azii, MOT, Moscow, Russia, 112 p.
4. Petrovich, Y.M., Kit, A.F., Kulishov, V.V., etc. (2004), *Ekonomika pidpriemstva* [Economics of Enterprise], textbook, Novyi svit-2000, Lviv, Ukraine, 680 p.
5. Krugman, P.R. and Obstfeld, M. (1997), *Mezhdunarodnaia ekonomika. Teoriia i politika* [The international economy. Theory and politics], Ekonomicheskii fakultet MGU, JuNITI, Moscow, Russia, 799 p.
6. *Ofitsiinyi sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy* [The official website of the State Statistics Committee of Ukraine], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. *Ofitsiinyi sait Mizhnarodnoi Orhanizatsii Pratsi. Kliuchovi pokaznyky rynku pratsi* [Official site of the International Labour Organisation: Key indicators of the labor market], available at: <http://kilm.ilo.org/KILMnetBeta/default2.asp>
8. Sokolyk, M.P. (2011), "Productivity and wages at PPP in Ukraine and other countries: a comparative analysis ", *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 1, pp. 85-103.
9. Tymchasovi metodychni rekomendatsii rozrakhunku produktyvnosti pratsi v tsilomu v ekonomitsi ta za vydamy ekonomichnoi diyalnosti, [The Temporary methodical recommendations calculating of labor productivity in the economy as a whole and by economic activities], available at: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0916665-08>.
10. Global employment trends : May 2009 update, International Labour Office, Geneva, ILO, p.15.